

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ EVFEMİZMLƏRİN MƏNA QRUPLARI

Açar sözlər: evfemizm, arqo, slənq, jarqon, ədəbi dil

Key words: euphemism, argo, slang, jargon, literary language

Ключевые слова: эвфемизм, арго, сленг, жаргон, литературный язык

“Evfemizm” termini yunan mənşəli euphoma sözündən olub, yaxşı, gözəl danışıq, bəlağətli nitq deməkdir və eu (yaxşı, incə) və pheme (danışıq, nitq) mənasını verir.

Evfemizmlərin leksik - semantik mənalari özünə diqqəti çəkən məsələlərdən biridir. Əldə olan mənbələrə əsaslanaraq evfemizmlərin ingilis və Azərbaycan dillərində leksik - semantik məna qruplarına aid aşağıdakı informasiyanı vermək olar:

1. Ailə münasibətilə əlaqədar evfemizmlər.

Ailə münasibətilə bağlı evfemizmlər dilimizdə geniş yayılıb. Bunların da yaranma səbəbini türk xalqlarının mentaliteti, ədəb qaydaları ilə bağlamaq olar. Ailədə kişinin öz arvadını və ya əksinə adı ilə çağırması heç də din ilə bağlı hadisə deyildi. Sadəcə olaraq türk xalqlarında böyüklərin yanında ərin arvadını, eləcə də arvadın ərinə adı ilə çağırması yaxşı qəbul edilmirdi.

Ailə münasibətilə ilə bağlı ər və arvadın adı ilə əlaqədar ən çox rast gəlinənlər aşağıdakılardır:

a) Ev adamı - indi arxaik hesab olunan bu evfemizm vaxtilə də az işlənmişdir.

Hacı Mirzəli ağa vəfat etmişdi. Çün bizim ev adamına bir növ qohumluğu çatırdı, mərhumun dəfnində ta qəbirüstə kimi mən də getməyə məcbur oldum... [1,s.599].

b) Uşaqların anası - vaxtilə nisbətən geniş yayılmış evfemizm idi. Müasir dövrdə ancaq yaşlı nəslin danışığında işlədilir.

Mənim ürəyimdə sizə qarşı heç bir hiss yoxsa, siz mənim uşaqlarımın anası ola bilərsinizmi? [7,s. 213]

Uşaqların atası - geniş yayılmış evfemizm deyil.

Əlikram xoruzlanmışdı: mən sənə uşaqlarının atasıyam. [5,s.43]

c) Kişi - evfemizmi qadın leksikonuna aiddir. Müasir danışıq dilində geniş işlədilir. Yazılı ədəbiyyatda da ona rast gəlinir. Məsələn:

Bunun **kişisi** necə ki, hər kəsə məlumdur, çox gözəl, əxlaqlı bir adam olub. [5,s.43]

ç) Külfət - evfemizmi həm kişi, həm də qadın üçün deyilir. Daha aydın desək, bu evfemizmdən həm ər, həm də arvad istifadə edir. Külfət evfemizminə müasir danışıq dilində də çox rast gəlinir. Lakin bu evfemizmin də azalmağa doğru getdiyi hiss olunur.

On beş, on altı, bəlkə də, on yeddi il olur.

Vardır mənim evimdə bu **külfət**, gavur qızı. [4,s.122]

Ər və arvadın adı ilə bağlı **ömür yoldaşı, həyat yoldaşı** evfemizmləri indinin özündə də geniş işlənir.

d) Təyyar müəllim, bizim sizə də, **həyat yoldaşınız** Cəmilə xanıma da hörmətimiz var. [4,s.15]

Məktubu oxuduq... Belə müəyyən elədik ki, rayonda vəzifəlilərdən biri olan Tağızadə **yoldaşını** - yeni arvadını işdən ayırmışdır. [5,s. 351]

Ailə evfemizmləri təkcə ər və arvadın adı ilə bağlı olmur. Elə ailə evfemizmləri var ki, onlar ailədə oğula və ya qıza da aid olurlar. Belə ki, ailənin qızını evin daimi üzvü hesab etmədiyindən onu **kəsik** adlandırırlar. Lakin bu evfemizmə az da olsa ayrı - ayrı dialekt və şivələrdə rast gəlmək olar. Bu evfemizmə bədii ədəbiyyatda da rast gəlinir. Məsələn:

Sizdən eyib olmasın o kənddə bir **kəsiyimiz** var, əri döyüb incidir. [5,s.260]

2. Evlənmə, ailə qurma ilə əlaqədar evfemizmlər

Bir çox dillərdə olduğu kimi Azərbaycan və ingilis dillərində də ailə qurma, evlənmə ilə əlaqədar evfemizmlər istifadə olunur. Bu cür evfemistik ifadələr istər tarixi, istərsə də müasir danışıq dilimizin leksikasının fəal üzvlərindəndir. Tarixilik baxımından bu evfemizmlərin belə uzun ömürlüüyü, ilk növbədə xalqımızda əsrlərlə formalaşmış və sabitləşmiş milli ədəb - ərkanla bağlıdır.

3. Ölüm və xəstəliklərin evfemistik adlandırılması

Ölüm ilə bağlı evfemizmlər də dilimizdə geniş yayılmışdır. İstər şifahi, istərsə də yazılı dildə bunların müxtəlif formalarına rast gəlinir. Ölüm və xəstəlik kimi hadisələr insanlarda pis təsir yaradır. Bu neqativ təsiri azaltmaq və bu xəbərdən doğan vahiməni qismən yumşaltmaq üçün müxtəlif evfemistik ifadələrdən istifadə edilirdi. İngilis dilində ölüm, dəfn və bununla əlaqədar olan məkan və insanlarla bağlı çoxsaylı evfemizmlər var. Ölümlə bağlı evfemizmlər müxtəlifdir. "kick the bucket (əbədiyyətə qovuşmaq), "pass on" (rəhmətə getmək), "go to west (o dünyaya köçmək), bite the dust (vəfat etmək)

Bundan başqa öldürmək, qətlə yetirməklə bağlı bir neçə evfemizm var. Bunlara misal olaraq "terminate" (son qoymaq), "to talce them out" (aradan götürmək) və.s göstərmək olar.

Bədi əsərlərdə istifadə olunan ölümlə bağlı evfemizmlər.

a)Go

Leaves. On the ivy vine. When the last one falls I must go, too. (Yarpaqlar. Sarmaşiq üzüm bağında. Çox güman ki, sonuncu yarpaq düşəndə mən də həyatdan getməliyəm) [5,s. 82].

Bu evfemizmin Azərbaycan dilində də qarşılığı vardır.

Getdi - evfemizmi müxtəlif formalarda özünü göstərir. Evfemizmin əsasını getmək feli təşkil edir. Lakin bu evfemizmin təsir qüvvəsini daha da artırmaq üçün "getmək" feli ətrafına müxtəlif sözlər toplanılır. Məsələn, getmək feli ilə: "o dünyaya getmək", "həmişəlik getmək", "bu dünyadan getmək" kimi evfemizmlər əmələ gəlir. Məsələn:

Arvadlar ağlamağa başladılar. Ürəyində: "Siranuşa göz dikənlərin biri **o dünyaya getdi!**" - deyən Aşot sevindi. [4,s. 231]

İnfinite loss

He could take away the sense of infinite loss. (O, sonsuz itki hissini özündən uzaqlaşdırma bildi) [7,s.342] to take own life

Had she taken her own life? (*O, öz canına qəsd edib?*) [9,s.23]

Xəstəliklə bağlı evfemizmlərdən onu demək olar ki, həkimlər tez - tez xəstəlik adlarını birbaşa ifadə etməkdən çəkinərək xüsusi tibbi terminlərdən istifadə edirlər. Məsələn: "xərçəng" əvəzinə "cancer", "vərəm" əvəzinə "tbc" kimi evfemistik ifadələr işlədilir.

4.Doğum və boyluluq anlayışları ilə bağlı evfemizmlər

Doğum və boyluluq anlayışları ilə bağlı evfemizmlərin də yaranması daha çox etik qaydalarla əlaqəlidir. Belə ki, deyilməsi çox kobud səslənən sözləri aradan qaldırmaq üçün bu anlayışlarla bağlı bir sıra evfemizmlər yaranmışdır. Məsələn: pregnant (hamilə olmaq) əvəzinə *to be in the family way, bun in the oven*; give birth yerinə *visit from the stork*; *She is pregnant* əvəzinə *She is in the club* və s. ifadələrin işlədilməsi evfemizmdir.

5.Cinsi münasibətlə əlaqədar evfemizmlər

Bu başlıq altında olan evfemizmlərə ünsiyyət prosesində daha çox ehtiyac hiss olunur. Çünki ailə, ölüm, doğum, evlənmə ilə əlaqədar olan sözlər kobudluq dərəcəsini yumşaltmaq, cəmiyyət tərəfindən deyilməsi məqbul sayılan formada işlətmək ehtiyacından irəli gəlsə, hətta bəzən onları əvəz etmədən də işlətmək olur. Lakin cinsi münasibətlə əlaqədar sözləri evfemizmlərsiz işlətmək mümkün deyil. Ona görə ki bunlar istər danışmaq, istərsə də yazılı dildə həm kobud, həm də mərifətsizlik hesab olunur. İngilis dilində olan evfemizmlərə aşağıdakıları nümunə gətirmək olar:

Fig- fig (cinsi əlaqədə olmaq), *Bondage* (cinsi yaxınlıq), *Carry on with* (kəbinsiz əlaqədə olmaq), *Castig couch* (cinsi fəaliyyətdə olmaq), *Distracted by* (cinsi münasibətdə olmaq)

Making love, sleeping with, getting it on, hooking up, making the beastwith two backs (sevgi ilə məşğul olmaq)

Azərbaycan dilində isə: Darğa aş yeyib qurtardıqdan sonra başladı kəndli qızı ilə **kefə**. **Keflərini** qurtardıqdan sonra darğa kəndli qızının ağzından bir şillə vurub, saldı yola. [4,s.12]

6.Namus və onun tapdalanması ilə əlaqədar evfemizmlər

Bu evfemizmlər cinsi münasibətlə bağlı anlayışlara oxşar olduğundan onlar arasında az fərq var. Lakin bu anlayışla əlaqədar evfemizmlər də dilimizdə kifayət qədər yayılmışdır. Çünki qeyrət, namus anlayışı xalqımız üçün uca tutulmuş və qadın və qızların əxlaqı, təmizliyi yüksək dəyərləndirilmişdir. Namus və onun tapdalanması haqqında açıq danışmaq mümkün olmadığı üçün onların evfemizmlə əvəzlənməsinə çox ehtiyac hissi duyulur.

7. Əxlaq pozğunluqla əlaqədar evfemizmlər

Bu cür evfemizmlər cəmiyyətdə özlərini ədəbsiz apararaq ictimaiyyət tərəfindən qəbul olunmuş əxlaq qaydalarına riayət etməyən şəxslərlə bağlı olaraq yaradılmışdır. Kiminsə əxlaqsızlığını ifadə etmək üçün nalayiq sözlərdən yayınmağı evfemistik ifadələrlə əvəz etmək olar. İngilis dilində də pozğun əxlaqla bağlı evfemizmlər geniş yayılmışdır. Bunlara aşağıdakıları nümunə gətirmək olar: *alley cat,street girl* (fahişə),

angel of the night, lady of the evening (oynaş), *aunt* (yaşlı fahişə), *badger* (yüngül əxlaqlı qadın), *bun* (əxlaqsız), *cockchafer*, *call girl*, *escort* (fahişə)

8. İş adları ilə əlaqədar evfemizmlər

İş adları ilə bağlı evfemizmlər son zamanlar geniş yayılmışdır. Fövqəladə hallarda aznüfuzlu işlər: *Janitor* (süpürgəçi) əvəzinə *sanitation engineer* (təmizləmə mühəndisi), *window cleaner* (pəncərə təmizləyən) əvəzinə *transparent - wall maintenance officer* (şəffaf divar xidməti məmuru), *secretary* (katibə) əvəzinə *office manager* və yaxud *assistant* işlənir. Əgər iş özlüyündə xoşagəlməz təsir bağışlayırsa o zaman evfemizmlərdən istifadə olunur. Məsələn: *rat - catcher* (siçovultutan) —> *rodent officer* (gəmirici üzrə məsul şəxs), *gravedigger* (qəbirqazan) —> *cemetery operative* (qəbiristan kustarı)

9. Demaqqoqiya ilə əlaqədar evfemizmlər

Demaqqoqiya həqiqi mənanı gizlətmək, örtbasdır etmək və ya təhrif etmək üçün məqsədli şəkildə yaradılmış bir dildir ki, bu da tez - tez dolay ünsiyyətlə nəticələnir. Demaqqoqiya ilə bağlı evfemizmləri digər evfemizmlərdən fərqləndirən cəhət onun qabaqcadan düşünülmüş istifadəsidir. Demaqqoqluq açıq - aydın evfemizmlər formasında və yaxud ikimənəli tərkiqlərlə ifadə olunur. Məsələn: "*firing of many employees*" (bir çox işçiləri kənar etmə) əvəzinə "*downsizing*" və "*rightsizing*" (kütləni azaltmaq) terminləri, "*assassination*" (siyasi motivə görə qətl) əvəzinə "*wet work*" (məntiqsiz davranış), "*destroy*" (dağıtmaq) əvəzinə "*take out*" (aparmaq, təmizləmək) kimi ifadələrdən istifadə edilir.

10. Yalanla bağlı evfemizmlər

Çox zaman qarşı tərəf yalan danışanda ona açıq şəkildə səhv tutmaq olmur. Çünki bu kobudluq hesab olunur. Beləliklə, evfemizmlər yaranmış olur. Bu evfemizmlərin də nitq mədəniyyətində rolu böyükdür. Çox vaxt nöqsan dolayısı ilə irad tutulur. Belə bir dolay üsul üçün evfemizmlərdən bir vasitə kimi istifadə edilir. Çünki evfemizmlər dolay yolla həqiqi mənanı ifadə edirlər. Dilimizdə yalanla əlaqədar evfemizmlər başqa evfemizmlərə nisbətən azlıq təşkil edir. İngilis dilində də yalanla bağlı evfemizmlərə aşağıdakıları nümunə göstərmək olar. Məsələn: *bullskate somebody* (cəfəngiyat danışmaq), *misspeak* (səhv danışmaq), *bend the truth* (həqiqəti əymək), *white lie* (zərərsiz yalan), *fudge* (uydurma), *colour the truth* (həqiqəti rəngləmək), *put one's foot in it* (səhv etmək)

11. Bəzi heyvan adları ilə əlaqədar evfemizmlər

Bütün türk xalqlarının dilində bəzi heyvan adlarını çəkmək kobud təsir bağışladığı üçün onlar evfemizmlərlə əvəz olunur. Azərbaycan dilində belə evfemizmlər özünü daha çox "eşşək" sözü ilə əlaqədar göstərir. Dilimizdə *eşşək* sözü yerinə daha çox "*ulaq*", "*uzunqulaq*" evfemizmlərinə rast gəlinir. Məsələn:

Söhbət düşəndə deyirdilər: "*Uzunqulağa* da tuman geydirib, başına yaylıq örtən, Baxış bəyin tamamı düşər" [2,s.63]

Bir qədər də xan arvadı ilə getmək barəsində söhbət edəndən sonra nökrər gəldi və xana dedi:

- Xan, bu *ulaq* kimindi, bu şeyləri kim gətirib? [6,s.211]

12. Bir sıra yer adları ilə əlaqədar evfemizmlər

Bəzi yer adları ilə əlaqədar evfemizmlər sayca azlıq təşkil edir. Bunlara danışmaq dilində daha çox rast gəlinir. Bəzi yerlərin adını demək eyib sayıldığı üçün onlar "*yaramaz yer*", "*pis yer*" adlandırılırlar. Lakin belə yerlərin adı bəzən konkret evfemizmlərlə əvəzlənir. Məsələn: "*tualet*" mənasında "*ədab yeri*" və ya "*ayaqyolu*" evfemizmləri işlənir.

Bunun üçün aşağıdakı nümunəyə baxaq: Məktəbin axırıncı sinfində idi ki, yoldaşları bir - iki dəfə onu güclə bulvara, bağa və bəzi **yaramaz yerlərə** apardılar. [7,s.247]

O, öskürür, papiros çəkirdi, sifəti də sapsarı idi. Mehdi onu saxladı:

- *Bağışlayın ayaqyolu haradadır?* [8, s.279]

İngilis dilində də işlənən bu növ evfemizmlərə aşağıdakıları misal gətirmək olar: *bathroom* (vanna otağı), *restroom* (ayaqyolu), *powder room* (qadınlr üçün ayaqyolu), *bath tissue* (tualet kağızı), *water closet* (ayaqyolu), *lounge* (ayaqyolu).

Yaşlı ər - arvada yeni bir sevinc gətirmişdi istəklilə nəvələrinin onlarla bir yerdə qalmaqı. [3,s.24]

Evfemizm əksər hallarda bu və ya digər sözün məcazi, metafora, metonomiya, snekdoxa və s. mənada işlədilməsi nəticəsində yaranır. Sözləri onların əsl mənasından fərqli olaraq tamam başqa mənada işlədərək yeni mənalar əmələ gətirir. "Evfemizmlər lüğət tərkibinin zənginləşməsində bir mənbə təşkil etdiyi kimi, sözlərin mənacə inkişafında da böyük rol oynayırlar." [10, s.46]

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev Ə., Seyidov Y., Həsənov A. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, "Maarif", 1981. -272s
2. Abdullayeva N.D. Müasir Azərbaycan dilinin sintaksisi üzrə xüsusi seminar materialları. Bakı, 1975.-276s

3. Abdullayev İ.H. Azərbaycan dilində müqayisəli - metaforik ifadələr haqqında bəzi qeydlər. ADU-nun "Elmi əsərləri", DƏS.,B., 1973, №1, səh.48-54.
4. Abdullayev S.Ə. Dil və bədii qavrayış. "Yazıçı", B., 1984, 167 s.
5. Adilov M., Paşayev A. Azərbaycan onomastikası. ADU, B., 1987, 86 s
6. Alxasov K. Müasir Azərbaycan dilində vasitəsiz nitq. Bakı, "Maarif", 2000
7. Axundov Ağamusa. Ümumi dilçilik. Bakı, 1979.-275s
8. Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində "İslahat proqramı", Bakı, 1999.
9. Cəfərov N.Q. Azərbaycan: dil, ədəbiyyat, mədəniyyət. B., 2001, 78s.
10. Y.Kərimli: «Azərbaycan dilində evfemizmlər». Bakı, 1999.-628s
11. Arnold İ.V. The English Word. Moscow, 1966-p.513
12. Greenal Simon. People like us. M., 2003-p.400
13. Aziza Hacıyeva , Elmar Najafli.Contrastive Lexicology.Baku,2010 p-360

Semantic groups of euphemisms in English and Azerbaijani languages

Summary

This article is about euphemisms and their semantic groups. A euphemism is a polite word or expression that is used to refer to things which people may find upsetting or embarrassing to talk about. Therefore, the term euphemism refers to polite, indirect expressions that replace words and phrases considered harsh and impolite, or which suggest something unpleasant. Euphemism is an idiomatic expression, which loses its literal meanings and refers to something else, in order to hide its unpleasantness. For example, "kick the bucket" is a euphemism that describes the death of a person. In addition, many organizations use the term "downsizing" for the distressing act of "firing" its employees. Author shows 12 semantic groups of euphemisms. They are: euphemisms about family relations, euphemisms about marriage, the names of animals, the names of some places etc.

Семантические группы эвфемизмов в английском и азербайджанском

Резюме

Эвфемизм - это вежливое слово или выражение, которое используется для обозначения вещей, о которых люди могут расстраиваться или смущать, чтобы говорить. Таким образом, термин эвфемизм относится к вежливым косвенным выражениям, которые заменяют слова и фразы, считающиеся грубыми и невежливыми, или предполагающим что-то неприятное. Эвфемизм - это идиоматическое выражение, которое теряет свои буквальные значения и ссылается на что-то другое, чтобы скрыть свою неприятность. Например, «пни ведро» - это эвфемизм, который описывает смерть человека. Кроме того, многие организации используют термин «сокращение штатов» для огорчительного акта «увольнения» своих сотрудников. Автор показывает 12 семантических групп эвфемизмов. Это эвфемизмы о семейных отношениях, эвфемизмы о браке, названия животных, названия некоторых мест и т. Д.

Rəyçi: dos. S.E.Tağıyeva